

Разовій раді ДФ 35.725.112 для
проведення захисту дисертації
у Львівському державному
університеті внутрішніх справ
(79000, м. Львів, вул. Городоцька, 26)

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертацію *Кальки Наталії Миколаївни*

«Екзистенційні переживання здобувачів закладів вищої освіти зі
специфічними умовами навчання у кризові періоди суспільства»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальності 053 «Психологія»

Повномасштабна війна в Україні, яка триває ось уже три роки, безумовно, є найгострішим проявом суспільної кризи, а на психологічному рівні – надпотужним стресором, який серйозно похитує, а іноді руйнує сприйняття світу людиною, посилює екзистенційну напругу і актуалізує екзистенційні переживання особистості, ставить перед людиною безпрецедентний виклик – усвідомлення власної скінченності та пошук сенсу життя у складному світі. Саме ситуації екзистенційних викликів та кризової реальності допомагають людині осягати всю повноту буття, стимулюють переглянути життєві цінності, а також є умовою для можливої трансформації у напрямку до особистісного зростання.

По особливому травматичні події війни переживає студентська молодь, оскільки, як відомо, студентський період припадає на етап інтенсивних змін молоді особистості, які, своєю чергою, будуть залежати від того, як молоді люди аналізують і оцінюють травматичні події, наскільки усвідомлюють власні думки, переживання і чи знаходять конструктивні способи вираження власних емоцій. І те, як студенти осмислюють своє існування, свої можливості до самореалізації та самоздійснення у ситуації тривалої кризи та невизначеності може або допомагати їм вірити у свої сили і ефективно

реагувати на стресові ситуації або ж навпаки – відчувати себе безпорадними, пасивними, жертвами.

В означеному контексті кваліфікаційне докторське дослідження Кальки Наталії Миколаївни викликає живий інтерес та чималі очікування, що, зрештою, цілком справджуються, оскільки привели здобувачку до важливих результатів – добротної самодостатньої праці про екзистенційні переживання здобувачів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання у кризові періоди суспільства.

Існує досить мало емпіричних досліджень, що мали б на меті з'ясувати екзистенційні переживання студентської молоді та знайти способи їх впорядкування під час воєнної ситуації у країні. Такі дослідження наразі є вкрай необхідними, адже можуть допомогти уникнути у подальшому психологічних проблем молодого покоління та сприяти успішній їхній реалізації.

Аналіз змісту дисертаційної роботи дозволяє стверджувати, що вона має послідовну структуру, охоплює основні складові досліджуваної проблеми, розкриває всі етапи дослідницького пошуку, його основні теоретичні та практичні результати.

Зміст першого розділу дисертації («Теоретико-методологічні аспекти вивчення екзистенційних переживань у структурі особистості юнацького віку») переконує у розлогому вивченні дисертанткою теоретико-методологічних засад і семантичного поля досліджуваної проблеми екзистенційних переживань у сучасній психологічній науці. Зокрема, проаналізовано сутнісні характеристики екзистенційних переживань у психологічному дискурсі; з'ясовано та розкрито розуміння екзистенційних переживань у психоаналітичному, гуманістичному та екзистенційному підходах, що дало можливість узагальнити трактування екзистенційних переживань як особливого досвіду проживання особистісного становлення, пошуку власної ідентичності, контакту та конфронтації зі світом та собою і пошуку відповідей на одвічні питання буття. Варто відзначити складені

дисертанткою порівняльні таблиці понять «емоційне переживання» та «екзистенційне переживання» (таблиця 1.1), а також співвідношення екзистенційної мотивації з особистісними рівнями та рівнями інтегральної суб'єктності (таблиця 1.2).

Розроблено теоретичну модель екзистенційних переживань особистості у кризові періоди суспільства, що містить п'ять рівнів: буттєвий, епігональний, аксіологічний, персональний та трансперсональний.

Другий розділ праці («Емпіричне дослідження особливостей екзистенційних переживань здобувачів закладів вищої освіти у кризові періоди суспільства») присвячено висвітленню методичних засад емпіричного дослідження особливостей екзистенційних переживань студентів ЗВО під час кризового періоду суспільства. Визначено показники вираженості окремих параметрів екзистенції студентської молоді залежно від рівня стресу. Виокремлено найбільш часті переживання студентів ЗВО зі специфічними умовами навчання – вони стосуються смерті близьких людей, змін у стані здоров'я членів сім'ї, умов життя, відмови від певних звичок, змін стереотипів поведінки, місця проживання, індивідуальних звичок, пов'язаних зі сном.

Цікавими є виявлені відмінності в екзистенційних переживаннях студентів і курсантів. Так, екзистенційні переживання курсантів пов'язані з такими характеристиками, як «прихильність світу», «контрольованість світу», «ступінь самоконтролю», «ступінь удачі», «самодистанціювання», «самотрансценденція», «свобода», «відповідальність», «персональність», «екзистенційна наповненість», а у студентів – з «негативним минулим», «гедоністичним теперішнім», «фаталістичним теперішнім» та «рівнем стресу».

Результати кластерного аналізу уможливили виокремлення чотирьох типів (кластерів) досліджуваних, що відображають особливості екзистенційних переживань: «екзистенційні гуманісти», «фаталістичні бунтарі», «незалежні гедоністи» та «екзистенційні індивідуалісти-емпати».

Заслуговує на увагу проведений якісний аналіз анотацій до книг та асоціацій, який відображає екзистенцію життя студентів через призму переживань та емоцій, стосунків, цінності сім'ї та усвідомленості сенсу, власної самоцінності і важливості, багатогранності, плинності життя та його краси.

Застосований методичний інструментарій є обґрунтованим, математико-статистична обробка даних здійснена на належному фаховому рівні, матеріали емпіричного дослідження подано з достатнім рівнем систематизації, аналізу та узагальнення. Весь цей масив інформації добре структуровано, що дозволяє читачу ґрунтовно розібратися у методиці, організації, результатах дослідження, їх зв'язку зі знахідками інших науковців.

У третьому розділі («Програма роботи з екзистенційними переживаннями здобувачів закладів вищої освіти») представлено програму психологічного супроводу екзистенційних переживань студентів ЗВО зі специфічними умовами навчання, що передбачає 3 етапи: афективний (усвідомлення та проживання емоцій із використанням технік арттерапії); перцептивно-когнітивний (усвідомлення контексту екзистенційних переживань через аналіз свого внутрішнього світу та оточення, розуміння ціннісно-сміслових конструктів особистості) та сенсоінтеграційний (пошук та реалізація способів опрацювання екзистенційних переживань та орієнтація на позитивні екзистенційні переживання). Визначено основні підходи до роботи з екзистенційними переживаннями студентів ЗВО на кожному етапі.

Враховуючи вище зазначене, можна стверджувати, що представлена дисертація Наталії Миколаївни Кальки відзначається науковою новизною та виразним практичним значенням. Можна констатувати, що мети дослідження досягнуто, завдання виконано, висновки чіткі й обґрунтовані і відображають ясність мислення дисертантки. Варто окремо відзначити наявність вражаючої кількості публікацій, в яких представлено основні результати дослідження, одержані на різних етапах його реалізації. Основні матеріали дисертації

висвітлені у 21 публікації: 5 статей у наукових фахових виданнях України, 1 публікація у колективній монографії, 15 публікацій у збірниках матеріалів конференцій. Усі публікації авторки відповідають змісту дисертаційної роботи.

Дисертація відповідає Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40, а її обсяг вимогам освітньо-наукової програми «Психологія та менеджмент організації». Основний зміст дисертації викладено на 180 сторінках комп'ютерного тексту. Робота містить 16 таблиць та 28 рисунків.

Дисертаційна праця Н.М.Кальки є підсумком самостійних досліджень і не містить ознак порушення норм академічної доброчесності. У разі використання ідей, тверджень, відомостей із зовнішніх джерел інформації в дисертації наявні посилання на них, що відповідає нормам законодавства про авторське право й суміжні права. Анотація поданого дисертаційного дослідження чітко характеризує зміст роботи, відображає її дослідницький апарат, наукову новизну та практичне значення. Зміст анотації не містить інформації, яка була б відсутня у тексті дисертації.

Звісно, робота викликає жвавий інтерес і заохочує до подальшого осмислення, тож окреслимо ті аспекти дослідження, що видаються дискусійними:

- 1) на нашу думку, розділ 1 дещо переобтяжений філософськими поглядами, філософським аналізом окресленої проблеми. Робота виграла б, якби проблема екзистенційних переживань під час кризових періодів суспільства була більше проаналізована у психологічній площині. Наприклад, цікаво було би проаналізувати екзистенційні переживання у розрізі сучасних досліджень духовно-моральних чинників (О.Матласевич, М.Савчин, В.Жуковський та ін.), емоційного інтелекту (Є.Карпенко, М.Шпак та ін.), а також метакогнітивних процесів (М.Августюк, І.Пасічник, Р.Каламаж та ін.);

- 2) предметом дослідження визначено екзистенційні переживання особистості здобувачів ЗВО *зі специфічними умовами навчання* в кризові періоди суспільства. Відповідно, хотілося б, аби дисертантка більше прояснила особливості освітнього середовища ЗВО *зі специфічними умовами навчання*. У роботі не вистачає коментарів щодо цього;
- 3) у розробленій теоретичній моделі екзистенційних переживань особистості у кризові періоди суспільства (в якій дисертантка виділяє п'ять рівнів – буттєвий, епігональний, аксіологічний, персональний та трансперсональний), вважаємо за доцільне виділення ще одного рівня – духовного, який містив би у собі переживання, пов'язані з вірою в Бога, або включити ці переживання до трансперсонального рівня;
- 4) емпіричне дослідження охоплює достатньо об'ємну вибірку студентів. Водночас, на нашу думку, доречно було би залучити до емпіричного дослідження також і студентів із класичних університетів. Це дало би можливість більш точно визначити, чим зумовлені екзистенційні переживання студентів – чи особливостями самого освітнього простору у ЗВО зі специфічними умовами навчання, чи іншими чинниками;
- 5) деяким недоліком вважаємо те, що в емпіричній частині роботи авторка робить висновки про кореляційні зв'язки на основі дуже низьких показників, наприклад, коли $r=0,1-0,2$. З Такі показники свідчать про дуже слабкий зв'язок, майже відсутній. Тому, на етапі інтерпретації даних для узагальнюючих висновків доцільно було би брати до уваги показники, більші хоча би за 0,3;
- 6) дисертаційне дослідження значно виграло б, якби розроблені авторкою поради щодо роботи з екзистенційними переживаннями були експериментально перевірені;
- 7) у тексті роботи трапляються стилістичні огріхи, змістові повторення, не вистачило підсумків та узагальнень до підрозділів (що дало би можливість більше відстежити головні думки, ідеї авторки), назви

Розділу 3 у змісті та основній частині роботи відрізняються, рисунок 1.2 на с.30 варто було би подати українською мовою.

Втім, висловлені зауваження не применшують цінності роботи, скоріше ведуть до розгортання нової наукової дискусії. Внесок дослідження у цілісне осмислення проблеми екзистенційних переживань студентської молоді під час кризових періодів суспільства не викликає жодних сумнівів. Дослідження є самобутнім, затребуваним, перспективним. Наукова новизна результатів дослідження полягає у поглибленні й розширенні наукових уявлень про зміст, структуру, показники екзистенційних переживань особистості в умовах кризової реальності. Розроблено та обґрунтовано теоретичну та емпіричну модель екзистенційних переживань студентів ЗВО зі специфічними умовами навчання; визначено основні підходи до роботи з екзистенційними переживаннями особистості на трьох етапах (афективному, перцептивно-когнітивному та сенсоутворювальному).

Після проведеного аналізу можемо стверджувати, що дисертаційне дослідження Кальки Наталії Миколаївни «Екзистенційні переживання здобувачів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання у кризові періоди суспільства» відповідає усім вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова КМУ № 44 від 12.01.2022), що висуваються до праць цього кваліфікаційного рівня, а сама здобувачка – Калька Наталія Миколаївна – заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри психології

Національного університету «Острозька академія» Оксана МАТЛАСЕВИЧ